

Γαλικία, πατρίδα του συγγραφέα της Γλώσσας της πεταλούδας

Η **Γαλικία** βρίσκεται στα βορειοδυτικά της Ιβηρικής χερσονήσου, πάνω από την Πορτογαλία, και είναι μία από τις 17 αυτόνομες κοινότητες που απαρτίζουν το ισπανικό κράτος. Στο δικό της Σύνταγμα ως αυτόνομης κοινότητας (1981) αναγνωρίζονται δύο επίσημες γλώσσες, τα ισπανικά (καστελιάνικα) και τα γαλικιανά (που μοιάζουν περισσότερο με τα πορτογαλικά). Οι δύο γλώσσες χρησιμοποιούνται κανονικά, τόσο στο δημόσιο λόγο όσο και στην καθημερινή ζωή.

Οι πιο μεγάλες πολιτείες της είναι κατά σειρά μεγέθους το Μπίγο, μεγάλο αλιευτικό λιμάνι στα δυτικά, η πόλη Α Κορούνια, λιμάνι στα βόρεια και το Σαντιάγο ντε Κομποστέλλα (Άγιος Ιάκωβος), που είναι και η πρωτεύουσα. Στον καθεδρικό του Σαντιάγο (Αγίου Ιακώβου) ντε Κομποστέλα συγκλίνουν τα μονοπάτια των πεζοπόρων προσκυνητών απ' τον μεσαίωνα ως σήμερα, όπως αυτό που έρχεται απ' τη Γαλλία, από τα Πυρηναία (800 χλμ), κι άλλα μικρότερα, που ξεκινούν από διάφορα σημεία της Ιβηρικής χερσονήσου.

Ο τόπος έχει μεγάλη ιστορία, που πηγαίνει πίσω, στα βάθη του χρόνου. Η ανθρώπινη παρουσία στην περιοχή καταμαρτυρείται ήδη στην παλαιολιθική εποχή.¹ Ακολουθούν τα μνημεία του Μεγαλιθικού Πολιτισμού,² όπως είναι τα εντυπωσιακά ντόλμεν (τάφοι), και κατόπιν ευρήματα από την Εποχή του Χαλκού, όταν στην περιοχή καταφτάνουν διάφοροι νέοι πληθυσμοί.³ Ακόμη, εντυπωσιακά είναι τα περιτειχισμένα χωριά με τις κυκλικές κατοικίες του Πολιτισμού των Οχυρωμένων Οικισμών.⁴ Ακολουθούν τα απομεινάρια της Ρωμαϊοκρατίας, κατά την οποία όλοι οι λαοί των κελτοϊβήρων,⁵ μέσα σε δυο αιώνες (2ο και 1ο αι π.Χ.), εκρωμαΐστηκαν κι έχασαν τη γλώσσα τους, εκτός από τους Βάσκους. Και η ζωή στη Γαλικία συνεχίζεται: Μεσαίωνας (6ος-16ος αι, Βασίλειο), Νέα Εποχή (17ος-19ος αι), Σύγχρονη Εποχή (19ος -σήμερα)

Η σημερινή ονομασία, **Γκαλίθια**, έχει ίσως προέλευση κέλτικη ή και ελληνική,⁶ αν και οι ερευνητές δεν συμφωνούν για την καταγωγή του τοπωνυμίου. Κατά τη διάρκεια της

¹ Έχουν βρεθεί ίχνη δραστηριότητας των Νεάντερταλ και του Χόμο Σάπιενς, από Μέση Παλαιολιθική, 35.000 π.Χ., στην περιοχή Τριακαστέλα, σπηλιά Εϊρός, και άλλα ευρήματα από την Παλαιολιθική γενικότερα (300.000-5.000 π.Χ.).

² Γνωστή σε μας ως Νεολιθική, 5000-2000 π.Χ. (εκεί).

³ Εποχή του Χαλκού (3η-1η χιλιετία π.Χ.). Στα ευρήματα της εποχής ανήκουν μεταλλικά αντικείμενα από την Τελική εποχή του Χαλκού στον Ατλαντικό (1250-800 π.Χ. στην Ιβηρική), που είναι παράλληλη με τις αποικίες των Φοινίκων, και συμπίπτει με την πρώτη φάση της Εποχής του Σιδήρου (1200-400 π.Χ.).

⁴ Εποχή των Οχυρωμένων Οικισμών, 8ος-1ος αι π.Χ. Τον 8ο αι π.Χ. στα ΝΔ της χερσονήσου εμφανίζονται τα χωριά των Κελτοϊβήρων, που ονομάζονται «κάστρα», και είναι οχυρωμένα με τείχος χωριά, με στρογγυλές κατοικίες.

⁵ Οι Κελτοϊβηρες, ένα ανακάτεμα κέλτικων φυλών και Ιβήρων, ανέπτυξαν και δικές τους γλώσσες, προρομανικές, μίξεις κέλτικων και ντόπιων γλωσσών, και μια γραφή βασισμένη στο ιβηρικό αλφάβητο με πρόσθετα κέλτικα στοιχεία, που σώζεται σε νομίσματα και επιγραφές. Μια από τις φυλές αυτές ήταν και οι Καλαίκοι, που κατοικούσαν στα ΒΔ της χερσονήσου.

⁶ Κέλτες, απ' την ελληνική ονομασία Κέλτοι (χάρτης Εκαταίου του Μιλήσιου, 6ος αι π.Χ.), ήταν ένα όνομα που έδιναν οι ιστορικοί και γλωσσολόγοι, για να αναφερθούν σε κάποιον λαό γενικά ή σύνολο λαών της Εποχής του Σιδήρου που μιλούσαν κέλτικες γλώσσες (ινδοευρωπαϊκές). Ιστορικά, ήταν φυλές που ζούσαν στην κεντρική

Ρωμαϊκής κατάκτησης, υπάρχει μεγάλη ρωμαϊκή επαρχία με το όνομα Gallæcia, ενώ στους αρχαίους Έλληνες ήταν από παλιότερα γνωστή ως Καλλαικία και οι κάτοικοι Καλαίκοι (Στράβων, 1ος αι πΧ).¹

Το κέλτικο στοιχείο είναι μέχρι σήμερα ορατό στην αρχαιολογία, στην κουλτούρα και στα χαρακτηριστικά των κατοίκων της περιοχής. Κέλτικες φυλές έφτασαν στη Γαλικία σε διάφορες φάσεις, στην αρχαιότητα. Υποστηρίζεται πως η παρουσία τους έχει υπερτιμηθεί, άλλοτε λανθασμένα κι άλλοτε από πολιτική σκοπιμότητα, προκειμένου να στοιχειοθετηθεί μια ιδιαίτερη ταυτότητα των Γαλικιανών ως έθνους. Πάντως, κέλτικη κληρονομιά θεωρούνται τα πλούσια στοιχεία που αφορούν την ιδιαίτερη σχέση των *γαγιέγων* με τη φύση, τις μάγισσες και τα πνεύματα των δασών, στοιχεία ορατά και πολύ ιδιαίτερα του τόπου, που ξαφνιάζουν και εντυπωσιάζουν τον ταξιδευτή, όπως είναι τα όρεος,² οι μάγισσες, οι σταυροί και τα κουκουνάρια που διώχνουν τα κακά πνεύματα απ' τη σοδειά, κ.ά.

Η γλώσσα της πεταλούδας. Ο συγγραφέας, το διήγημα και η ταινία

Ο συγγραφέας του έργου, **Μανουέλ Ρίβας Μπαρός**, συγγραφέας, ποιητής, δημοσιογράφος και δοκιμιογράφος, γεννήθηκε το 1957 στην πόλη Κορούνια της Γαλικίας. Η μαμά του ήταν γαλατού κι ο μπαμπάς του οικοδόμος. Είναι, λοιπόν, γέννημα θρέμμα γαλιθιάνος, *γαγιέγο*, και γράφει λογοτεχνία στη γλώσσα του τόπου του, τα *γαλικιανά*. Μετά, τα έργα του μεταφράζονται στα ισπανικά. Μερικές φορές τα μεταφράζει ο ίδιος κι άλλοτε άλλοι συγγραφείς ή μεταφραστές. Στα ισπανικά γράφει τα άρθρα του στην εφημερίδα *Ελ Παϊς*.

*

Ο νεαρός Μανουέλ Ρίβας, όταν τέλειωσε το σχολείο, πήγε στη Μαδρίτη, όπου εργάστηκε για διάφορα έντυπα, καθώς και για το ραδιόφωνο και την τηλεόραση. Τα ρεπορτάζ του, συγκεντρωμένα σε τόμους, διδάσκονται σε Σχολές δημοσιογραφίας. Στη λογοτεχνία εμφανίστηκε τη δεκαετία του 70, γράφοντας ποίηση. Ύστερα εξέδωσε διηγήματα, τη συλλογή *Ένα εκατομμύριο αγελάδες* (1989, Βραβείο Κριτικής γαλιθιάνικης αφήγησης) και αργότερα την πιο μεγάλη επιτυχία του, τη συλλογή *Τι με θέλεις, αγάπη μου;* (1996, Εθνικό Βραβείο Αφήγησης και βραβείο Τορέντε Μπαγιεστέρ). Κατόπιν γράφει μυθιστορήματα. Από αυτά, έχουν γίνει ταινίες δύο νουβέλες του, *Το μολύβι του Ξυλουργού*³ (1998, Εθνικό Βραβείο Κριτικής και άλλα βραβεία) και *Όλα είναι σιωπή* (2010), όπως και το διήγημα *Η*

Ευρώπη. Οι αρχαίοι Έλληνες μπορεί να πήραν το όνομα από τους Ίβηρες ή τους Λίγυρες. Οι ίδιοι οι Κέλτες ονόμαζαν τον εαυτό τους Γκαλ (<https://es.wikipedia.org/wiki/Celta>).

¹ Στην αρχαιότητα, η περιοχή με αυτό το όνομα ήταν πολύ μεγαλύτερη απ' της σημερινής Γαλικίας.

² Τα *όρεος* (από το λατινικό *horreum* κατά το αρχαίο ελληνικό *ώρεϊον*, σιτοφυλακείον, αποθήκη) είναι υπερυψωμένα μικρά ή μεγάλα σιλό, για φύλαξη σπόρων, δημητριακών, κτλ, γνωστά στους αγροτικούς πληθυσμούς στον μεσογειακό χώρο. Στη Γαλικία συναντάς πολλά και πολύ ιδιαίτερα, σε σχήμα ορθογώνιο. Είναι σαν μεγάλες σαρκοφάγοι πάνω σε πόδια, με στέγη δίριχτη, με αποτρεπτικά κουκουνάρια και σταυρούς στις άκρες της, προκέλτικης προέλευσης, διαδεδομένα στην εποχή των κέλτικων καστροχωριών, όπου φύλασσαν κυρίως το κεχρί.

³ Στα ελληνικά από τις εκδόσεις Ενάλιος, 2000.

γλώσσα της πεταλούδας, από τη συλλογή *Τι με θέλεις, αγάπη μου*; Πρόκειται για μια εξαιρετική μεταφορά λογοτεχνικού έργου στον κινηματογράφο, μια ταινία που αγαπήθηκε πολύ από τον κόσμο της εκπαίδευσης και συγκινεί πάντα το ευαίσθητοποιημένο κοινό στο οποίο απευθύνεται.

Έχει εκδώσει συνολικά περί τις δέκα συλλογές ποιημάτων, διάφορες συλλογές διηγημάτων, πέντε νουβέλες, ένα αυτοβιογραφικό αφήγημα, ένα θεατρικό έργο, τόμους με δοκίμια και ρεπορτάζ, κι έχει συνεργαστεί σε ντοκιμαντέρ και ταινίες μικρού μήκους, βασισμένες σε δικά του γραπτά.

Στα έργα του ζωντανεύει η ψυχή, το τοπίο και οι άνθρωποι της πατρίδας του. Κάποια έργα του εντάσσονται σε ιστορικά συμφραζόμενα που συντάραξαν την ιδιαίτερη πατρίδα του, όπως ο εμφύλιος. Χειρίζεται επιδέξια τη γλώσσα κι ο λόγος του έχει συχνά τη χάρη του προφορικού λόγου ή τη γοητεία και την απλότητα που έχει ο τρόπος του παραμυθιού και τα λόγια των απλών ανθρώπων του τόπου του· είναι καθημερινός κι αυθόρμητος, αναδίνει μια αυθεντικότητα, με γουστόζικες πινελιές χιούμορ· βγάζει μια βαθιά ριζωμένη ποίηση, οι ιστορίες του έχουν μια τρυφερότητα. Μπορεί να συνδυάζει φαινομενικά αντίθετα πράγματα, όπως κάτι γήινο και πατρογονικό γαλιθιάνικο με στοιχεία του σύγχρονου αστικού κόσμου και της τεχνολογίας, και αρθρώνει μια ιδιαίτερη εικόνα του κόσμου, ορατή σε όλα τα έργα του, ποιητικά και πεζά, δοκιμιακά και λογοτεχνικά, δίνοντάς τους μια συνοχή, ώστε όλα μαζί να συνθέτουν ένα μακροκείμενο.

*

Ο Μανουέλ Ρίβας ως πολίτης κράτησε πάντα μια στάση ανθρώπου με δέσμευση κοινωνική και οικολογική, ήταν ένας απ' τους ιδρυτές της Γκρίνπις στον τόπο του και είχε ενεργό ρόλο σε πρωτοβουλίες όπως, πχ, στο κίνημα «Ποτέ ξανά».¹ Επίσης τα ντοκιμαντέρ και η δημοσιογραφία του έχουν συγκεκριμένη κοινωνική και πολιτική στράτευση.

Όσον αφορά την προσωπική του ζωή, έχει οικογένεια, γυναίκα καθηγήτρια και δυο παιδιά.

*

Το έργο που του χάρισε τα περισσότερα βραβεία είναι η συλλογή διηγημάτων *Τι με θέλεις, αγάπη μου*;² που εκδόθηκε το 1996. Στα 16 διηγήματα της συλλογής περιλαμβάνεται και *Η γλώσσα της πεταλούδας*,³ το διήγημα στο οποίο βασίστηκε η ομώνυμη ταινία του **Χοσέ Λουίς Κουέρδα** (1999). Στην ταινία, όμως, υπάρχουν στοιχεία και από άλλα δύο διηγήματα της συλλογής. Τα τρία αυτά διηγήματα, στη συλλογή του Ρίβας δεν έχουν καμία σχέση μεταξύ τους. Στην ταινία, όμως, στο πραγματικά χαρισματικό σενάριο του Ραφαέλ Αθκόνα⁴ τα τρία διηγήματα διαρθρώνονται γύρω από τη βασική

¹ Nunca Más: για την αντιμετώπιση της ανυπολόγιστης καταστροφής που προκάλεσε στις γαλιθιάνικες ακτές το δεξαμενόπλοιο Πρεστίζ (2002), σε δύο χιλιάδες χιλιόμετρα ακτών και πλούσιων εκβολών ποταμών.

² Τίτλος πρωτοτύπου στα γαλικιανά *¿Que me quieres, amor?* και στα ισπανικά *¿Qué me quieres, amor?*

³ Στα γαλικιανά, *A lingua das bolboretas* και στα ισπανικά *La lengua de las mariposas*.

⁴ Το σενάριο του Ραφαέλ Αθκόνα θεωρήθηκε από τα ωραιότερα σενάρια προσαρμογής από λογοτεχνικό κείμενο (βραβείο Γκόγια 1999).

ιστορία, που αναφέρεται στη σχέση του μικρού Μόντσο με τον δάσκαλό του, και δίνουν μια ευρύτερη και ζωντανή εικόνα της κοινωνίας που τους πλαισιώνει. Τα άλλα δύο διηγήματα έχουν τίτλο: «Ένα σαξόφωνο μες στην ομίχλη» και «Καρμίνια».¹

Στο πρώτο διήγημα, λοιπόν, πρωταγωνιστής είναι ένα μικρό αγόρι, ο Μόντσο, που τώρα πρωτοπηγαίνει στο σχολείο. Στο δεύτερο, ένα αγόρι περίπου δεκαπέντε ετών, που δουλεύει εργάτης σ' ένα έργο στο λιμάνι της Κορούνια αφηγείται συμβάντα απ' τη ζωή του. Ένας φίλος που έφυγε μετανάστης τού έχει χαρίσει ένα σαξόφωνο, κι αυτός μετά τη δουλειά προσπαθεί να μάθει να παίζει. Στην ταινία τον λένε Αντρές και, για χάρη του σεναρίου, έχει γίνει ο μεγαλύτερος αδερφός τού Μόντσο. Από αυτό το διήγημα έχει πάρει ο σκηνοθέτης τις σκηνές με τη Γαλάζια Ορχήστρα, που ήταν μια αυτοσχέδια μπάντα μουσικής, και τα μέλη της ήταν ερασιτέχνες μουσικοί και μικροεπαγγελματίες της μικρής τους πόλης. Στο τρίτο διήγημα, ο ιδιοκτήτης του καφέ μπαρ του χωριού αφηγείται την ιστορία πάθους και έρωτα της Καρμίνια και του Ο'Λις. Στην ταινία, η Καρμίνια παρουσιάζεται σαν ετεροθαλής αδερφή των δυο αγοριών, από μια παλιά αμαρτία του πατέρα τους. Πρόκειται για μια κοπέλα, που στο χωριό δεν την καλοβλέπουν, λόγω της ελευθεριάζουσας ηθικής της.

Τέλος, μερικά ακόμη πρόσθετα συμβάντα περιλαμβάνονται στην πλοκή της ταινίας, όπως: η εκδρομή στην εξοχή, η γιορτή για την 5η επέτειο της Β' Δημοκρατίας, η κρυφή παρακολούθηση από τα δυο παιδιά των ερώτων του Ο'Λις και της Καρμίνια, καθώς και ο αποχαιρετιστήριο - λόγω συνταξιοδότησης - λόγος τού δον Γκρεγόριο, με την περίφημη ρήση του για την εκπαίδευση και την ελευθερία: *"Αν καταφέρουμε έστω και μια γενιά να ζήσει ελεύθερη, κανείς δεν θα μπορέσει να της κλέψει την ελευθερία..."*

Η υπόθεση

Είναι τέλη του 1935 ή αρχές του 1936, σ' ένα χωριό της Γαλικίας. Κάπου στα μισά της σχολικής χρονιάς, ο Μόντσο ήρθε η ώρα πια να πάει στο σχολείο. Είναι ένα αγοράκι ντροπαλό και με κάπως εύθραυστη υγεία, που όλοι το φωνάζουν Σπουργίτη. Δεν θέλει να πάει στο σχολείο, γιατί όλοι γύρω του λένε πως οι δάσκαλοι χτυπούν τα παιδιά. Θέλει να το σκάσει και να φύγει μακριά. Ο δάσκαλός του όμως, ο Δον Γκρεγόριο, δεν χτυπάει τα παιδιά. Είναι αλλιώτικος αυτός, φέρεται στα παιδιά με σεβασμό και τους μαθαίνει του κόσμου τα περίεργα κι ενδιαφέροντα πράγματα. Τους διδάσκει την παρατήρηση, την αγάπη για τη φύση, και πάνω απ' όλα την ελευθερία. Απέναντι στην αυταρχική εκπαίδευση της εποχής και τη βία ως μέθοδο εκπαίδευσης, αντιπαραθέτει την ευγένεια, τον ανοιχτό νο, το σεβασμό στο παιδί και τον άνθρωπο, την κατανόηση, το παράδειγμα.

¹ Τα τρία διηγήματα είναι αντίστοιχα το δεύτερο, το τρίτο και το έβδομο της συλλογής.

Με τη στάση του διδάσκει ακόμη την αγάπη για τη γνώση, την ανιδιοτέλεια, την αξιοπρέπεια, τον σεβασμό, τον αυτοσεβασμό. Την πιο βαθιά ανθρωπιά και κατανόηση.

Κι αυτό στο τέλος το πληρώνει με την ελευθερία του, μπορεί και με τη ζωή του. Τον Ιούλιο του 1936, λίγες μέρες μετά τη λήξη της σχολικής χρονιάς κι αμέσως μετά από το πραξικόπημα, οι γαλικιανοί υποστηρικτές του στρατιωτικού πραξικοπήματος τον συλλαμβάνουν κι αυτόν, μαζί με άλλους δημοκρατικούς πολίτες, και τους μεταφέρουν δεμένους στην καρότσα ενός φορτηγού, προς άγνωστη κατεύθυνση, ενώ τους συνοδεύουν οι διατεταγμένες βρισιές και προσβολές του πλήθους που παρακολουθεί. Ωστόσο, ακόμη και στον εξευτελισμό και στην ταπείνωση αναδεικνύεται το ανάστημα του δασκάλου, ενώ ο μικρός του συνεργάτης-μαθητής εξωθείται από τον φόβο και την τρομοκράτηση των μεγάλων σε μια αλλόκοτη αντίδραση.

Ο άξονας που διέπει το διήγημα είναι η σχέση του μικρού μαθητή και του δασκάλου του.

Γύρω τους, η ιστορία κυλάει στο σύντομο φωτεινό διάστημα της Δεύτερης Δημοκρατίας, διαρκεί μερικούς μήνες, όσο κρατά και η άνοιξη της κυβέρνησης του «Λαϊκού Μετώπου», και τελειώνει στις 17 Ιουλίου του 1936, με το πραξικόπημα του Εθνικού στρατού κατά της νόμιμα εκλεγμένης κυβέρνησης. Τότε, οι ντόπιοι υποστηρικτές του στρατιωτικού πραξικοπήματος, πολιτοφύλακες, παραστρατιωτικοί και φαλαγγίτες,¹ ανέτρεψαν και τη δημοκρατική τοπική κυβέρνηση της Γαλικίας.

Πριν το πραξικόπημα τρεμόπαιξε η ελπίδα, αλλά σκοτώθηκε. Η κοινωνία ήταν βαθιά διχασμένη ανάμεσα στο παλιό και το καινούριο, τη συνήθεια και τον νεοτερισμό, τη δημοκρατία και το φόβο της ελευθερίας. Το όνειρο και τη λυσσαλέα αντίδραση εναντίον του. Σε αυτή τη διχασμένη, αμήχανη και φοβισμένη κοινωνία, με λάμπεις ελπίδας αλλά και έρπον μίσος, ανάμεσα στις δυο Ισπανίες του Αντόνιο Ματσάδο, της ελευθερίας και της οπισθοδρόμησης, της Δημοκρατίας και του ολοκληρωτισμού, των ρεπουμπλικάνων και των συντηρητικών, εξελίσσεται η ιστορία μας, στο μικρό χωριό, μια στιγμή πριν από το μεγάλο σκοτάδι.

*Ya hay un español que quiere
vivir y a vivir empieza,
entre una España que muere
y otra España que bosteza.
Españolito que vienes
al mundo, te guarde Dios.
Una de las dos Españas
ha de helarte el corazón.*

*Είναι ένας Ισπανός που θέλει
να ζήσει, και να ζει αρχίζει
ανάμεσα σε μια Ισπανία που πεθαίνει
και μια που χασμουριέται.
Μικρέ μου Ισπανέ που έρχεσαι
στον κόσμο, ο Θεός να σε φυλάει.
Η μία απ' τις δυο Ισπανίες
θα σου παγώσει την καρδιά.*

Αντόνιο Ματσάδο. *Proverbios y cantares*, ποίημα LIII
στη συλλογή "Campos de Castilla", 1912 και 1917

¹ Η Ισπανική Φάλαγγα ήταν πολιτικό κόμμα, ιδρύθηκε τον Οκτώβριο του 1933 από τον γιο του πρώην δικτάτορα Πρίμο ντε Ριβέρα και είχε ιδεολογία φασιστική. Σε αυτήν εντάχθηκαν και διάφορες ομάδες από πιστολάδες που προστάτευαν τα μεγάλα ντόπια αφεντικά. Οι νεολαίες της είχαν παραστρατιωτική οργάνωση και βίαιο χαρακτήρα. Οι συγκρούσεις τους με ριζοσπαστικές οργανώσεις της αριστεράς ήταν συχνές στη Δεύτερη Δημοκρατία. Ειδικά μετά τη νίκη του Λαϊκού Μετώπου στις εκλογές του Φεβρουαρίου 1936, η κατάσταση εκτροχιάστηκε. Από το Φεβρουάριο ως τον Ιούλιο του 36 οι φαλαγγίτες διέπραξαν διάφορες δολοφονίες σε όλη τη χώρα και συγκρούστηκαν με αριστερές αλλά και με κυβερνητικές δυνάμεις.

